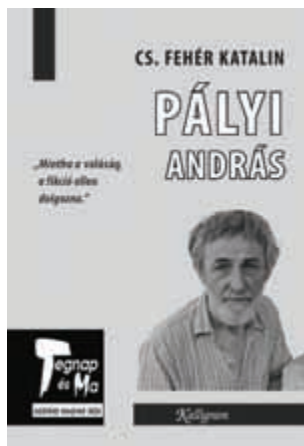

Metafizikus szerző

CS. FEHÉR KATALIN: PÁLYI ANDRÁS

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2011
230 oldal, 2400 Ft

”

Jó évet tudhat maga mögött Pályi András, abban a tekintetben legalábbis mindenképpen, hogy egymást követően látott napvilágot egy vele készült interjúkötet, egy róla szóló monográfia és egy saját könyv, amely színházi tárgyú írásaiból, esszéiből válogat. Természetes módon épül egymásra a három mű, az átjárás közöttük folyamatos. Pályi közismerten zárkózott, csöndes ember, nehéz szóra bírni. Szerencsére Darabos Enikőnek sikerült. Kettejük kilenc tételes beszélgetéséből született meg *Az én határain* című kiadvány. Az utóbbi évtizedben fokozódott a könyvnyi terjedelmű életút-interjúk iránti figyelem, elég csak Bodor Ádám és Balla Zsófia *A bőrtön szaga* című munkájára, illetve Tolnai Ottó és Parti Nagy Lajos utólag megdolgozott, mintegy interjúregénnyé formált beszélgetésfolyamára (*Költő disznósírban*) gondolni. De jó néhány példát felhozhatunk még, Nádas Péter és Mihancsik Zsófia dialógusától (*Nincs mennyezet, nincs földem*) egészen Bartis Attila és Kemény István rendkívül izgalmas négykezeséig (*Amiről lehet*). Pályi András és Darabos Enikő közös produktuma sok szállal kapcsolódik az említett irányhoz, miközben szervesen beépül a Pályi-életmű eddigi folyamatába, vagyis a műveket (legyen szó regényről, novelláról vagy esszéről) értelmező és az életutat feltáró újabb, önálló Pályi-kötetről van szó.

Az író monográfiája, Cs. Fehér Katalin gyakran nyúl a beszélgetőkönnyvhöz (önállóan azonban nem elemzi azt), elsősorban abból rekonstruálja a szellemi tájékozódás, a pálya kibontakozásának fontosabb állomásait, térképezi fel a művek forrásvidékét, számos idézettel alátámasztva. Könyve „bevezetés-folyamában” a szerző – szinte már kötelező penzumként – a monográfia műfaji határaitól és problematikusságáról értekezik. Hangsúlyozza, hogy munkáját két okból sem tekinti monográfiának. „Egyrészt nagyon problematikusnak tartom hipotézisek felállítását azzal kapcsolatban, milyen irodalomtörténeti rokonai lehetnek ennek a prózának, milyen irodalmi hagyományokból táplálkozhatott, nem szeretnék egy kalap alá venni szerzőket, távoli rokonokról merek csak beszélni, amikor párhuzamokat állapítok meg. (...) Másrészt azt is rendkívül problematikusnak tartom, amikor a szerzői életművet mint egészet kezelve – a monográfia egyik műfaji követelményének megfelelően – próbálunk különböző szemantikai hálókat *teríteni* az egyes szövegek köré. Főként motivikus és néhány te-

matikus szemponton keresztül vizsgálom csak az eddigi életmű és az egyes szövegek bonyolult viszonyrendszerét. (9–10.) Munkája kapcsán Cs. Fehér inkább kísérletről beszél, ezzel is „jelezve a többféle értelmezhetőséget, a másféle értelmezés lehetőségét”, másfelől a szöveg „palimpszeszt-szerűségét” hangsúlyozza, amennyiben „több szövegréteg képződménye, bizonyos fejezetek korábbi értelmezéseim és megjelent szövegeim újrafelhasználásával is gazdagodtak”. (Uo.)

A bevezetés további részében az írói világnép alakulását vázolja fel a monográfus. Tudjuk, mennyire befolyásolta Pályi gondolkodását a „keresztény középosztály” miliője, a bigott vallásosság, az abból fakadó korlátok és tiltások, illetve az ellenük való lázadás, a kitörés vágya, a test és az érzékiség felfedezése: „A kispolgári katolicizmus prűdériájával szemben a test az új világnép alapköve lesz. A test már nem a rossz melegágya, az ördög birodalma, a kísértések világa (...), hanem az újfajta vallásosság kiindulópontja. Az érzékiség kultikus szerepet kap ebben a magánmitológiában, mert az isteni tapasztalás legfőbb módja lesz. A vallásban keresett élmény a testi megvalósulásban vált hitelessé. Megváltás ezáltal nem a halálban, hanem a *gyönyörben* lehetséges.” (15–16.) Pályi első kötetétől kezdve azonban felfigyelhetünk arra is, hogy „a katolicizmushoz való viszony a szövegekben egyértelműen iróniával, később gúnnyal *karöltve* jelenik meg. Az ironikus távolságtartás egyfajta szabadságot adhatott a téma megírásában. A korai katolikus író *szerepköre* hamar kimerült, és később Pályi mint «erotikus író» van jelen a kritikák zömében.” (16.) Már szinte közhely Nadas Péter megállapítását idézni az *Éltem-Másutt-Túl* együttes kiadásának utószavából, amely szerint Pályi „Dosztojevszkij, Kafka, Buber, Weil, Blixen, Pilinszky vérágába tartozik, s Kurtág mellett az egyetlen kortárs magyar misztikus”. De kétségkívül fontos gondolat, amelyet Cs. Fehér Katalin is citál könyvében. Voltaképpen arra hívja fel a figyelmet Nadas – írja a monográfus –, hogy „valamiféle esszenciális, lényegi, mélyre hatoló, lélekbúvár, transzcendens vonalon mozgó írásmóddal van dolgunk... Talán ha azt mondanánk, *metafizikus szerző*, egyesíthetnénk ezeket a kategóriákat. *Metafizikus*, mert mindig valamiféle határon túli dimenzió jelenlétét firtatja. A szereplők mindig vágnak valami tapasztalaton túli *valóságra*, melyről csak sejtéseik vannak. Érzik, hogy az a lét, amelyben élnek, csak *utalás* valamiféle teljesebb létformára”. (19.) Kétségkívül olyan megállapításról van itt szó, amely az életmű egészére vonatkoztatva érvényes lehet.

Ami Pályi András pályakezdését illeti, joggal említhetjük az elhúzódozó jelzőt, hiszen 1963-tól jelentek meg írásai különböző lapokban, illetve ugyanebben az évben mutatta be *Tigris* című drámáját a Pécsi Nemzeti Színház, amit röviddel ezután betiltottak, első önálló kötete, a *Tiéd a kert* azonban csak 1978-ban látott napvilágot. A monográfia értelmezésében a két ciklus (*Érettségi*; *Tiéd a kert*) tematikus-motivikus kapcsolódásai kapnak hangsúlyt. Érdemes azonban arra is felfigyelni, hogy „a hagyományosabb, metonimikus elbeszélésforma a második ciklusban eltűnik, és egy bonyolultabb, összetettebb struktúrának adja át a helyét”. (48.) Persze nem minden átmenet nélkül megy ez végbe, hiszen a reflektáltság az *Érettségi* szövegeiben is feltűnik. Nemcsak a bemutatkozó kötet írásai értelmezhetők az identitáskeresés folyamata felől, ez a szempont a következő novelláskötet, a *Kövek és nosztalgia* (1989) olvasásakor is fontos lehet.

Az *Éltem* és a *Másutt* már az első kiadásban (1988) is együtt jelent meg, az újabb kiadások azonban (1996, 2001) már melléjük helyezték a *Túl* című szöveget is, mintegy trilógiát építve ki ezáltal. Cs. Fehér Katalin arra hívja fel a figyelmet rendkívül lényeglátóan, hogy ha a három elbeszélést együtt vizsgáljuk, „mindenképpen azt kell mondanunk, hogy a testet mint kínzó börtönt tematizálják. Mindhárom ember más úton próbál kitörni a test szorításából: Veronika az öntudatlan látomásokban és a káromlásban; Teréz a lélek elsőbbségéhez visszamenve a test figyelmen kívül hagyásával, a folyamatos küzdelemmel; Havas Ármint pedig visszajön a halálból, hogy újranézze, *megértse* saját történetét. Saját létüket idegennek élik

meg. Az irónia mindhárom szövegben jelen van, az elidegenedettségek mégsem viszi el egyiket sem az abszurdig.” (102–103.)

Pályi legutóbbi novelláskötete, a 2003-as *Provence-i nyár* új kontextusba helyezi a *Tiéd a kert*, valamint a *Kövek és nosztalgia* bizonyos szövegeit, emellett hat új novellát is közöl. Az így létrejött konstrukciót, a szerző által kiépített tematikus ciklusokat szemlélve észrevehetjük, hogy „[a] szövegek a határok átlépésének, áthágásának többféle lehetőségét mutatják be. Gyermekkor és felnőttkor határán vergődnek a szereplők, az emlékezés során egy érettebb én tekint vissza a gyerekkori útkeresésekre. A két kor határán leginkább a nemiséghez való viszony válik problematikusává. A nemiség mint megfektendő titok értelmeződik. Határátlépés történik a szeretkezésben is: a résztvevő elveszti önmagát, személyiségét, énjét. Az újabb írásokban megjelenik a *hübrisz* mint a határátlépés (...) vétke.” (110–111.) A címadó elbeszélésben a templomban szeretkező fiatal pár a test, az érzékek által tapasztalja meg a szentséget, ami viszont a hívők szemében szentségtörés, bűn, ezért megkövezik őket. *A világ végén* című novella szereplői pedig a mértéktelen szeretkezés által lépnek át bizonyos határokat. Pályi írásművészete tehát folytonosan határokat feszeget, márpedig a határátlépés szövegbe íródása a kimondás határainak szüntelen tágítását is jelenti, nélkülözhetetlenné teszi a nyelvhez való viszony újragondolását, illetve másfajta nyelv keresését, a megfelelő szavak felkutatását, kihordását. Érdekes itt felidézni, mit mond erről az író interjúkötetében: „Jómagam nem egyszer tapasztaltam, hogy hosszú történeteim vannak, bonyolult fordulatokkal, drámai csomópontokkal, érzelmi csapdákkal, felszabadulással, elszabadulással, zsigeri misztériumokkal, és nincs rá nyelv. Nyelvet kell teremteni, nincs mese, különben moccanni se tudok.” (Pályi András – Darabos Enikő: *Az én határain*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010. 24. o.) A monográfus megfigyelése szerint Pályi ezt kétféleképpen teszi: egy bizonyos metaforikus beszédmód alkalmazásával, illetve „egy tárgyilagos, köznap, alig retorizált, alig stilizált dísztelen nyelvvél”. (37.) Pályi nyelve tehát „nem nélkülözi az obszcén kifejezéseket, de tartalmazza a szimbolikus-metaforikus megoldásokat is”. (29.)

A Pályi-művek elemzése a megjelenés kronológiája szerint épül egymásra. A monográfus olvasatának középpontjába a szövegek által felvetett egyik legnagyobb probléma kerül, vagyis az ember kettősségessége testre és lélekre. Cs. Fehér Katalin értő figyelemmel vizsgálja meg, hogyan jut el az író a korai novellák kérdésfeltevésétől a nagyregényig, vagyis „valamiféle szövegbeli *testlélek* mint egység megvalósulásáig”. (20.) Ennek megfelelően éppen azt látja a regény legnagyobb eredményének, hogy az „emberi lényt képes volt egységben láttatni, nem úgy, mint test és lélek, hanem mint *testlélek*. Mintha sikerült volna néhány pillanatra a sok éves hagyományt megtörni, és az embert nem részekre szétszakadt, hanem összeforrott egészként látni testével-lelkével együtt.” (133–134.) Joggal tekinthető tehát a regény az életmű szintézisének, hiszen „[a]z egész életművön végigvonuló identitásprobléma itt kap végső megoldást. A korai szövegektől kezdve folyamatosan felmerülő megoldások egyenként is arra jutottak, hogy az eleve meg sem talált, vagy elvesztett identitást a szerelemben lehet megtalálni, a szerelmi egyesülés töltött be radikális szerepet az én-, önazonosság kérdésfeltevésében. A nagyregény íve körüljár egy élettörténetet csak azért, hogy egy ember a halála előtt találkozhatson önmagával. Egy egész élettörténet megértése szükséges ahhoz, hogy ide eljusson, és utána békében, nyugodtan meghalhasson.” (134.) A monográfus – elsősorban az imént vázolt szempontok alapján, az életmű belső ívét felismerve – jóval többre értékeli a regényt, mint annak korábbi kritikuskai. Megvilágítja azoknak a poétikai megoldásoknak a funkcióját, amelyeket mások hibaként róttak fel Pályinak. Úgy véli például, hogy a regény szokatlan kettős narrációja, vagyis az egyes szám első és harmadik személyű beszédmód egymás mellé kerülése „a maga különös polifóniájával először feszültséget hoz létre az olvasóban, aki

fokozatosan döbben rá arra, hogy a harmadik személyű beszéd *jótekonan* lazít az egyes szám első személyű hang bensőséges személyességén”. (121.)

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az értekező Pályi szövegeit sem. Rendkívül gazdag és figyelemreméltó kritika- és esszétermésből válogatnak azok a kötetek (*Egy ember kibújik a bőréből*; *Suszterek és szalmabáb*; *Képzelet és kánon*), melyeket Cs. Fehér külön fejezetben tárgyal. Az ebbe a kategóriába sorolható írásokat alapvetően a nyitottság, a dialógusigény és az állandó kétely jellemzi. Teljes joggal írta közel húsz évvel ezelőtt egy másik szépíró-kritikus, Forgách András Pályi kötete kapcsán, hogy „egy író kibújik a kritikusból”. Miközben ugyanis Pályi művekkel, életművekkel folytat párbeszédet, egyúttal saját magát is figyeli, vagyis amikor azt mondjuk, hogy az esszé és kritika számára a megértés terepe, hozzá kell tennünk azt is, hogy önmaga megértéséé is. Amikor másokat olvas és elemez, egyúttal saját alkotói problémáival is szembesül. Nagyon szépen összegzi a monográfus Pályi elméleti munkáinak legfontosabb tétjét: az író „mindig a személyiség érdekli, sosem a mű, darab, előadás, szöveg, politikai vagy más közéleti történet. Az embert vizsgálja, olyan mélységekben és analízisben, ahogyan a prózáiban.” (158.)

Ugyancsak tanulságos a recepció áttekintésére vállalkozó fejezet. „Ez a regény esély lehetett volna arra, hogy a kánonhoz közeledhessen az életmű. A kritikai befogadás sajnos nem tette ezt lehetővé. Úgy lépett túl az irodalmi élet a *Megérkezésén*, hogy nagyon kevesen olvasták” – állapítja meg keserűen Cs. Fehér Katalin. Bár több recenzió jelent meg a regényről és nagy számban íródnak kritikák Pályi legtöbb művéről, még a posztmodern teoretikusa, Nádas és Esterházy állandó kritikusa, az előbbi monográfusa, Balassa Péter is rendszeresen reflektált az életmű fejleményeire, mégis egyet kell értenünk a monográfia szerzőjével abban, hogy az író befogadása alapvetően nem változott az *Éltem* megjelenése óta, vagyis Pályi kánonon kívül maradt. A magyarázat elsősorban abban keresendő, hogy művei nem feleltek meg a posztmodern bizonyos elvárásainak, Pályinál ugyanis a „*történetszerűség* nem úgy kap kérdőjelet, illetve nem úgy problematizálódik, mint az említett, kanonikus szerzők szövegeiben”. (180.) Érdekes módon azonban a kilencvenes évek átrendeződése, a történet újbóli térhódítása sem kedvezett Pályi befogadásának. Észrevehetjük, hogy „valamiféle általános értetlenség uralkodik az irodalmi mezőben, melyet valaki beismer, valaki nem, és ezért marasztalja el Pályi prózáját, vagy egyáltalán nem tud vele mit kezdeni. Ez az általános értetlenség (...) valamiféle tematikus *idegenséget* rejt magában, mely Pályi prózájának befogadása-kor, értelmezésekor áll elő.” (174.) Ezek a művek ugyanis a testről, az érzékiségről, a szexualitásról szólnak, mindarról, amiről sokáig nem szólhatott kendőzetlenül a magyar irodalom. A monográfus úgy véli, „[m]ég mindig nem nagyon tudunk korrekten szembenézni ezekkel a szövegekkel (nagyon kevés kritikus képes erre), még mindig hat az emberben a mélyen beleivódott szemérem, még abban is, aki ezt nem vallja be. Ez nem kimondottan irodalmi szempont, de – sajnos – erősen működő, *tudattalan* preconcepció.” (190.)

Cs. Fehér Katalin legalább tíz éve kíséri figyelemmel Pályi András pályáját. Ha nem tévedek, első kritikája a *Provence-i nyárról* 2002-ben jelent meg a Kalligram hasábjain, majd ezt egy átfogó, az író prózapoétikáját nagyító alá helyező tanulmány követte. Pályi műveivel kapcsolatos recenziói és tanulmányai értelmező és író koincidenciájáról tanúskodtak, amelyet a monográfia értő, alapos és érzékeny elemzéseinek sora még egyértelműbbé tett. Jelen kötet nem titkolt célja, hogy tegyen valamit az életmű kanonizációjáért. Érdeemes olvasni. Miként Pályi András műveit is. Sok mindent megtudhatunk belőlük, még önmagunkra, saját problémáinkra is ráismerhetünk.

Ménesi Gábor